

Rahvusvaheliselt pärjatud õpivara eesti keeles ja kirjanduses

Rahvusvahelisi auhindu on õpivarale jagatud kaua. Kuni 2009. aastani jagas Euroopa hariduskirjastajate rühm EEPG¹ Euroopa Parimate Õpikute auhinda. Pärast seda jagab rahvusvaheline õpivara ja haridusmeedia assotsiatsioon IARTEM² Euroopa Parima Õpimaterjali auhinda. Žüriisse kuulvad üheksa maa asjatundjad³ ja hindamiskriteeriumid⁴ on küllaltki nõudlikud. Hinnatakse kaheksat aspekti, mis on järgnevas väga lühidalt kokku võetud.

1. **Asjakohasus:** kas õpivara on õppijakeskne ja kuivõrd see arvestab õppijate kõrval ka õppekonteksti.
2. **Läbipaistvus:** kas õpieesmärgid, sihtoskused ja tulemtase on selged; kas sihtide poole liigutakse selge loogikaga, näidates, milles seisneb saavutatud taseme tugevus ja nõrkus; kas kujundus toetab sisuloogikat; kas õpetajale pakutakse metoodilist tuge.
3. **Paindlikkus:** kas õppimine on piisavalt individualiseeritud ning kohandatav eri õppijarühmade huvide ja tasemega.
4. **Paeluvus:** kas õpik on kasutajasõbralik, interaktiivne, mitmekesine ja motiveeriv.
5. **Usaldusväärsus:** kas osad on seostatud ja moodustavad metoodilise terviku (kas õpitegevused ja harjutused viivad püstitatud eesmärkideni); kas informatsioon ja väitestik on korrektne ning pakub sotsialiseerimiseks autentset tuge.
6. **Õpitu teisendatavus (üldoskused):** kas õpivara seostub eri kontekstidega koolis ja väljaspool seda, kas varasemad ja uued teadmised on

¹ European Educational Publishers' Group

² International Association for Research on Textbooks and Educational Media

³ Vt Award Jury BELMA kodulehel <http://www.belma-award.eu/About-BELMA.html>

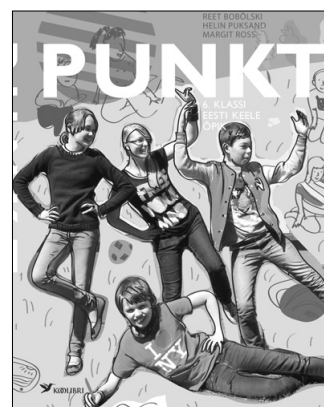
⁴ Vt Evaluation Criteria, samas

- lõimitud, kas pakutakse probleemiülesandeid, strateegiatreeningut jm tunnetusliku arengu tuge.
7. **Kaasavus:** kas materjal äratav isiklikku huvi, pakub individuaalseid valikuvõimalusi ning otsuste ja õpivastutuse jagamist võimaldavaid ülesandeid.
 8. **Sotsialiseerumine:** kas õpivara arendab sotsiaalseid osaoskusi ja kultuuriteadlikkust (empaatia arendamine, samade teemade käsitlemine eri vaatenurgast, oma ja muude kultuuride tundmaõppimine).

Eestist on autasusid pälvinud Koolibri õpivara mitmes ainevaldkonnas. Eesti keele ja kirjanduse valdkonnas on kõrgelt hinnatud õpikuid või õpikomplekte kaks, lisaks auhind aabitsale.

**Best European Learning Material Silver Award 2014.
Kasvatusteaduslike tööde riikliku konkursi õpikute
kategooria võitja 2014**

REET BOBÕLSKI, HELIN PUKSAND, MARGIT ROSS, **Punkt**. 6. kl eesti keele õpik. Toimetanud Margit Ross. Kujundanud Endla Toots, illustreerinud Liisa Kruusmägi. Koolibri, 2013.

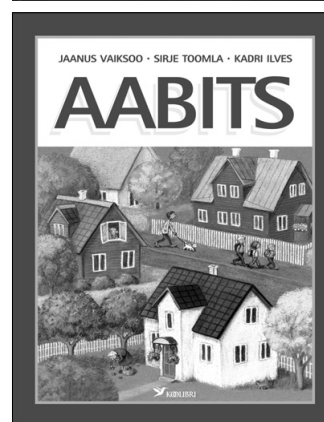
Best European Schoolbook Silver Award 2012

REET BOBÕLSKI, HELIN PUKSAND, MARGIT ROSS, **Peegel 3**. 9. kl eesti keele õpik. / 9. kl eesti keele töövihik. / 9. kl eesti keele kontrolltööd. Toimetanud Margit Ross. Kujundanud Endla Toots, illustreerinud Siim Kumpas, Rein Lauks jt. Koolibri, 2011.

Best European Schoolbook Bronze Award 2006

JAANUS VAIKSOO, SIRJE TOOMLA, KADRI ILVES, **Ilus emakeel**. Aabits. Toimetanud Margit Ross. Kujundanud Endla Toots, illustreerinud Kadri Ilves. Koolibri, 2005.

Krista Kerge

TLÜ lektori dr Helin Puksandi, Rakvere õpetaja mag Reet Bobõlski ja Koolibri vilunud toimetaja mag Margit Rossi emakeele õpivara pälvis teist korda rahvusvahelist tähelepanu. Sel puhul küsitles neid Krista Kerge.

Head kolleegid, suure rahvusvahelise tunnustuse puhul palju õnne! Äkki räägite Oma Keele lugejale paari sõnaga, millised teie õpikud on autasusid pälvinud?

HP: Aitäh! Meie õpikud on saanud neli tunnustust: 9. kassi õpik „Peegel 3“ ja 6. klassi õpik „Punkt“ on eri aastatel saanud Euroopa parima õpiku võistlusel BESA hõbeauhinna 12-aastastele ja vanematele lastele mõeldud õppekirjanduse seas. 8. klassi õpik „Peegel 2“ sai parima õpiku tiitli Tallinna ülikooli 2011. aasta parima üldharidus- või kõrgkooliõpiku konkursil ja 6. klassi õpik „Punkt“ oli Eesti 2014. aasta kasvatusteaduslike tööde riikliku konkursi võitja õpikute kategoorias.

MR: Aitäh südamest! Oleme selle tunnustuse üle ise väga rõõmsad. See kinnitab, et oleme oma sihiseade ja rõhuasetustega õigel teel. Kahtlane muidugi, kuivõrd kooliõpetust üldse õige-vale-skaalal hinnata saab, parem on ehk öelda, et valitud suund on mõistlik ja otstarbekas ning aitab õpilasel adekvaatset keelepädevust saavutada.

Tahaksin siinkohal lisada, et õigupoolest pälvis esimesena Eestis rahvusvahelise tunnustuse selsamal BESA konkursil Jaanus Vaiksoo ja Sirje Toomla aabits. Tookord oli auhind pronksine ja võistles see kuni 12-aastaste laste õppekirjanduse kategoorias. See oli minu arvates Eesti õpikumaastikul murranguline sündmus, selge märk, et meie õppekirjanduse standardid on vana Euroopa omadega võrreldavad ja pakuvad väarikat konkurentsigi.

Helina loetelu tuleb natuke täpsustada. Nimelt kasutatakse möödunud aastast peale *kooliraamatu*-sõna asemel *õppematerjali*, nii et BESA-st on saanud BELMA (Best European Learning Materials Awards). Aeg on niikaugele jõudnud, et traditsioonilise õpiku kõrval võistlevad ka digiversioonid.

Kas olete neil sündmustel ka ise osalenud? Mis mulje on teiste maade emakeele õpikutest, kellega teil on tulnud võistelda – mujal on vist keel ja kirjandus ikka ühtede kaante vahel?

HP: Rahvusvahelised tunnustused on välja antud Frankfurdi raamatumessil, kuid kahjuks ei ole olnud võimalust auhinnatseremoonial osaleda. Olin küll 2014. aastal samal ajal Frankfurdis ja sain isegi raamatumessil käia, kuid kahjuks oli lennukipilet varakult ostetud, mistõttu ei saanud auhinnatseremoonial osaleda.

MR: Auhinnatseremoonial pole ka mina ise osalenud, aga Frankfurdi messi õpikuhallis olen küll päeva veetnud. Tõtt-öelda hindan sellest kasulikumaks osalemist Euroopa õpikukirjastajate liidu võrgustiku seminaridel. Eraldi emakeelsektsiooni seal ei ole, oma valdkonnale lähimaks olen arvanud põhikooli esimesele kuuetele klassile keskenduva võrgustiku (*Primary School Network*). Usun, et see on olnud koguni tõhusam kui kitsalt ühele ainele keskenduv kooslus. Põhimõtteliselt pole ju vahet, mis ainet õpetatakse, didaktika üldprintsipiibid kehtivad ikka ühtviisi. Niisamuti on õppekirjandusega – ainesisu esitus ja muidugi valik on kõige tähtsam, ajakohased suundumused ja mitmesugused n-ö õpetamisnõksud ei sõltu eriti ainest endast.

Sellele, et õpikuid saab võrrelda ainest olenemata, viitab ka BELMA-võistlus: ühes kategoorias on ühele vanuseastmele mõeldud õpikud, mitte ühe aine omad. Erinevused ilmnevad metoodikas ja esituses, kujunduses iseäranis, ega sõltu edastatavast sisust. Selgesti määratud ja sõnastatud hindamiskriteeriumid kinnitavad seda väga veenvalt.

Näiteks selsamal 2014. aastal, kui meie „Punkt” pälvis 12-aastaste ja vanemate õpilaste õppematerjali kategoorias hõbeda, sai kulla soomlaste ajalooõpik ja pronksi sakslaste inglise ärikeeles õpik. Kõikides nendes õpikutes hakkab silma suur töö, mis on tehtud, et õpik oleks hästi kasutajasõbralik: liigendus ja visuaalse vormi leidnud sisuelemendid teevad õpikus liikumise lihtsaks ja läbipaistvaks, mugavaks.

Üldistada on alati riskantne, aga mulje, mis ühest õpikust jääb, näib sõltuvat geograafiast ja kultuuritaustast. Näiteks Balkani õpikud on täiesti teist nägu kui põhjamaade omad. Kord on mul õnnestunud sirvida isegi üht Malaisia keeleõpikut. See paistis minu silmale niisugune virvarr, et imestasin, kuidas üldse on võimalik seda hoomata, õppimisest rääkimata. Me ei saa aga kultuurikonteksti arvestamata öelda, et üks on tingimata parem kui teine. Üks võib oma kultuuriruumi asetatuna olla parem kui teine, seda küll.

Rahvusvaheline võrdlus on aga igal juhul vajalik ja väga arendav. Nüüdseks on Euroopa õpikukirjastajad ka oma mõttevahetuse formaati

muutnud ja varasemate seminari tüüpi kohtumiste asemel korraldatakse kõigile avatud konverentse. Viimane niisugune oli möödunud aasta septembris Riias ja keskendus e-õppele. Sealt jäi eriti meelde üks Briti algklassiõpetaja, noor mees, kes kasutab oma õpilaste lugemis- ja kirjutamisoskuse arendamiseks Twitterit.

Millisest komplektist on hea eesti emakeelt õppida – kas olite selles kohe õpikoplekti alustades üksmeelel või kas üldse olete jõudnud üksmeelele?

MR: Alustuseks otsustasime, mille ümber oma käsitluse ehitame. Heal töökindlal õpikul peab olema telg, mille külge saab haakida kõik muu. Kultuur oma eri valdkondadega tundus meile kõigile selleks hästi tänuväärne ja nii ongi iga suurem peatükk keskendatud ühele kultuurivaldkonnale. Mulle tegi eriti head meelt, et ehkki me ei ole neid laiu teemasid pealkirjastanud ega kusagil otsesõnu välja öelnud, on see nii läbipaistev, et üks retsensente need oma analüüsis kenasti sõnastas.

Ilma keeleta ei õpetata koolis ühtki ainet ja sellepärast on emakeeleõpetuse ja -õpetaja roll väga tähtis. Seegi oli üsna kohe selge, et püüame kasutada materjali, mis võimaldab eri aineid lõimida, ning pakume nii mitmekesisest tekstigaleriid, kui vähegi õnnestub kätte saada.

Samuti olid kohe alguses kokku lepitud läbivad rubriigid ja üldine ülesehitus, alapeatükkidesse jagatud ainekavas kirjeldatu – nii saab mitu autorit rööbiti ladusalt töötada. Niisugustes kontseptuaalsetes küsimustes oleme kogu aeg väga üht meelt olnud. Vähemaid vaidlusi kindlasti oli, aga need puudutasid tõenäoliselt piasasju. Ma isegi ei mäleta enam, mille kohta meil erimeelsusi võis olla. Mina kipun oma ideedega vahel liiga lennukaks ning küllap siis Helin ja Reet, kes on kooli ja päris õppetööga tihedamalt seotud, pidid mind jälle natuke maa peale tagasi tõmbama.

HP: Oleme lähtunud põhimõttest, kui miski ei meeldi, siis tee ise paremini. Seega oleme püüdnud teha õpikud sellised, mida tahaks ise kasutada. Alustades oleme paika pannud ühise ettekujutuse ja sealt siis koos edasi liikunud. Lõpptulemus on ikka ühise töö tulemus, ka retsensentidest on palju abi olnud – ikka saab juurde häid mõtteid. Õpikute juures on väga tähtis roll kujundusel – meil on väga hea kujundaja Endla Toots, kelle töö panebki i-le punkti.

RB: Mulle tundub ka, et me oleme alati jõudnud üksmeelele, kuid arutelusid on ikka olnud: kas mõni tekst sobib ja on eakohane või mitte,

kui palju anda tekste, kui palju harjutusmaterjali jne. Minu jaoks on juba ainuüksi need arutelud kahe nii toreda ja aruka inimese seltsis olnud meeldivad ja arendavad. Kindlasti on nende väikeste sisuliste vaidluste käigus sündinud just parimad valikud, mis on aidanud õpikukomplekti jälle veidike paremaks saada. Selles oleme alati ühel meelel olnud, et komplekt peab olema nüüdisaegne, seal peab olema palju erisuguseid tekste ja mitmekülgset harjutusmaterjali, õpik peab olema kindla, selge ja loogilise struktuuriga, et sealt oleks võimalik kiiresti olulist leida.

Mina olen meist kolmest ainus, kellel on olnud hea võimalus ka enda koostatud õpikutest õpetada. See on tore ja huvitav kogemus ning kui koolitustel on mõni õpetaja sisulisi või metoodilisi küsimusi esitanud, on hea rääkida just oma kogemuse põhjal, mitte ainult sellest, mida õpikut kirjutades oleme silmas pidanud. Kõige suuremaks plussiks pean ise materjali rohkust ja mitmekülgset ning õpetajale jäänud valikuvabadust, mida konkreetse klassiga teha või tegemata jätta. Ühtlasi kiidan, nagu Helingi, meie kujundajat, kes on andnud käsikirjale tõelise õpiku näo ja leidnud niisugused lahendused, mis peaksid ka noorele huvitavad olema. Näiteks fotomaterjali ulatuslik kasutamine meie „Peegli”-sarjas.

Kui tähtis on ühe aine omandamisel valmis õppematerjal ja kui tähtis on õpetaja roll?

HP: Minu arvates on aine õpetamisel peamine roll õpetajal, kuid valmis õppematerjal on õpetaja jaoks suur abimees. Eriti alustava õpetaja jaoks on läbimõeldud õppematerjal tõhusaks toeks, sest esialgu ei tunneta õpetaja kogu aine struktuuri – mida missuguses järjekorras õpetada. Kogenud õpetaja jaoks pole õppematerjali roll ehk enam nii oluline, kuid samas aitab see oluliselt tunni ettevalmistamiseks kuluvat aega vähendada.

RB: Nõustun Helinaga. Õpetaja on see, kes otsustab, mille järgi, mida ja mis mahus ta õpetab. Loomulikult on ees ka õppekava, mis näitab, missuguste oskusteni tuleb välja jõuda. Kuid valiku, missugust teed minna, millele rohkem rõhku panna, missuguseid metoodilisi võtteid konkreetsetes klassis kasutada, kui palju eri teemasid harjutada, teeb ikkagi õpetaja. Hea ja õpetajale sobiv ning mitmekülgset õpetamist toetav õppematerjal on aga väga suureks abiks. Kuna eesti keele ja kirjanduse õpetaja tunnijärgse töö maht on nagenii väga suur, siis võiks ju tunni ettevalmistamisele kuluda vähem aega. Kui igaüks hakkaks kõike nullist leiutama, oleks see ju

niigi nappide ressursside raiskamine. Teisalt on muidugi ehmatast lugeda uuringu tulemusi, kus seisab, et on väga palju õpetajaid, kes kasutavadki tõesti ainult õpikukomplekti, ilma ühegi lisamaterjalita. Ühelt poolt tundub see uskumatu ja kurvastav, teisalt paneb see õpikute loojatele veelgi suurema vastutuse.

MR: Mina olen pigem õpikuusku. Muidugi on valmis õpik algaja õpetaja asendamatu abimees, aga see pakub kindla toe ka vilunud õpetajale. Iga õpikukomplekt on hoolikalt läbikomponeeritud tervik – ideaalis mõistagi –, mis peaks õppekavas sätestatud eesmärkideni viima. Selle kallal on vaeva näinud terve meeskond eri valdkondade spetsistide. Ükski käsitus ei saa olla lõpuni universaalne ja sobida ühtviisi kõikidele, aga usun, et see on kindlamaid viise eesmärgini jõuda. Õpetajale pakutakse võimalus selle meeskonnaga ühineda ja kujundada komplekti toel endale ja oma klassile sobiv versioon.

Mida peaks õpilane väljaspool tunde tegema, et tal oleks rikas ja paindlik emakeel?

HP: Kõlab ilmselt klišeena, kuid õpilane peaks palju lugema eripalgelisi tekste, lisaks käima teatris ja vaatama ka emakeelseid filme.

RB: Lugemine on rikka keelelise väljenduse puhul esmatähtis. Ma olen koolis töötanud üle 20 aasta ja alati on olnud neid lapsi, kes loevad palju, ja neid, kes ei armasta üldse lugeda. Mulle tundub, et lugejaid-lapsi, kes loevad ilukirjandust, populaarteaduslikke teoseid vms, jääb aasta-aastalt aina vähemaks (laste arv väheneb ju üleüldiselt). Lugeda armastavate laste keelekasutuse erinevus, võrreldes teiste õpilastega, aga üha suureneb, sest aina rohkem ja rohkem on neid, kes peaaegu üldse ei loe. Või kui loevad, siis niisuguseid (veebi-, meedia- jne) tekste, mis lapse kaunist emakeelset väljendusoskust küll kuidagi ei arenda.

Üldjuhul on reegel ka see, et kui laps armastab lugeda, siis armastab ta ka kirjutada ning tal ei ole raskusi oma ideede sõnadesse panemisega. Kahjuks on üha enam ka neid lapsi, kelle jaoks on 200-sõnalise sidusa teksti kirjutamine tõeline katsumus.

MR: Minu meelest tuleb lihtsalt maailma vastu huvi tunda. Kogu elu kajastub keeles ja igal nähtusel on verbaalne väljund, ma ei alahindaks ühtegi kanalit. Veebi tekstimaailm on niisama rikkalik kui trükkis ilmunu, teles või raadios kostab muu sekka imetlusväärset sõnaseadmisoskust.

Usun, et kui säilib uudishimu ja loovus, mis on loomu poolest omane igale väikelapsele, siis väljendub see rikka emakeele kaudu. Sõnavara täieneb iseenesest ja keerukamate mõtete sõnastamiseks kujunevad keerukamad lausekonstruktsioonid märkamatu ja treenimata, kui on motivatsioon ja tarve ennast väljendada. Ma usun siiralt, et uudishimu enda ümber toimuva vastu on tähtsaim motivaator. See on minu meelest ka nüüdse aja emakeeleõpetuse põhiküsimusi: kuidas äratada ja hoida laiemat huvi kui pelgalt selle vastu, mis mõnel filmistaaril galal seljas oli ja kas ta nägi välja ilus või kole.

Missugune võiks olla eesti keele tund tulevikus? Või koguni tuleviku kool?

HP: Emakeeletund on ka tulevikus väga oluline. Ilmselt hakatakse paberraamatute kõrval üha rohkem kasutama erinevaid nutivahendeid ja see teeb tunni õpilase jaoks atraktiivsemaks. Kriitilise lugemisoscuse õpetamine on õpetaja jaoks tulevikus tähtsaim ülesanne – õpilane peab ju aru saama, missugust teksti tasub usaldada, missugust mitte.

MR: E-õpikute teema on fookuses olnud juba vaat et kümme aastat, mida aeg edasi, seda rohkem, aga sellega seotud mured on hämmastaval moel ikka enam-vähem samad. Jah, tehnoloogia on avanud lõputult võimalusi ja tehniline lahendus pole probleem, kuid eelarve on. Vastupidi üldlevinud arusaamale, et e-materjaliga saab tublisti raha kokku hoida, on see märksa kulukam ettevõtmine kui paberõpiku või -töövihiku tegemine. E-õpikul on mõte siis, kui kasutada mitmesuguseid võimalusi, mida trükiraamat ei paku. Kõikide nende võimaluste loomine on aga väga ressursimahukas. Näiteks kui me trükime õpikusse viite, et kuula seda või toda muusikateost, vaata seda või toda filmijuppi, ja teose enda saab netist hõlpsasti kätte, siis e-õpikusse paneme loomulikult teose enda sisse. See aga tähendab päris kopsakaid litsentsitasusid. Mõni tehnoloogiline lahendus võib samuti kallis olla – mida vahvam ja originaalsem, eeldatavasti ka tõhusam, seda kulukam. Kui näiteks ühes alapeatükis, mis paberõpikus võtab kolm-neli lehekülge, kasutada kas või ainult paari niisugust ülesannet, siis tunduvad paberi- ja trükikulud kokkuvõttes üpris tühised. Teisalt, eks me seda teed samm-sammult ju lähe. Looming ja teenused lähevad lihtsa tootmisega võrreldes kallimaks, küllap see kehtib igas valdkonnas.

Kirjastajad on muidugi revolutsiooniks valmistunud ja ootel. Ettevaatlikuks teeb aga ka Euroopa kogemus: juba aastaid kõik aina valmistuvad,

kohe-kohe kaob paberõpik koolist ära, aga lähemas tulevikus näib murrang ees ootavat ainult Taani koolilapsi, kusagil mujal pole e-revolutsioon päriselt käima läinud. Siinkohal on ehk vahva meenutada, et kui tulid videokassetid, need VHS-id, mida tänapäeva lapsed ei teagi, siis liikus haridusringkonnas hirmujutt teksti peatselt ja lõplikult asendumisest filmiga...

RB: E-vahendite pealetung nii vaba aja tegevustes kui ka koolielus on ilmselt paratamatu, kuid minu arvates on just eesti keel see tund, kuhu peab jääma võimalike e-vahendite kõrvale ka traditsiooniline paberraamat ja töövihik, kuhu laps oma käega vastuseid kirjutab. See ei tähenda, et ma oleks arvutipõhiste tundide vastane, kaugel sellest, kuid arvan, et me ei tohi end lasta vallutada ka liigselt e-hullusel ning peame säilitama lihtsad ja inimlikud kontaktid ja oskused. Kui kord mingil põhjusel juhe seinast välja tõmmatakse, peame ikka hakkama saama, silmast silma suhelda oskama ning suutma oma käega loetavalt teksti kirja panna. Seega, tuleviku kool ja tuleviku tund erineb tänasest koolist kindlasti uute võimaluste poolest, mida me ei oska praegu ette kujutada, kuid olen veendunud, et selles on säilinud ka palju tänase maailma lihtsalt, olulist ja inimlikku.

OK